

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ З БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Ірина ЦАРЕНКО

У статті проаналізовано дидактичний потенціал міжпредметних зв'язків для професійної спрямованості навчання майбутніх вчителів. Розглянуто концепцію професійно-педагогічної спрямованості навчання, зокрема її принципи - фундаментальності, бінарності, провідної ідеї та безперервності.

The article analyzes the didactic potential of interdisciplinary connections for professional orientation of training of future teachers. We consider the concept of professional and pedagogical orientation, in particular its fundamental, binary, leading ideas and continuity principles.

Реформування системи вищої освіти, наближення її до європейських і світових стандартів зумовлює потребу проведення кардинальних змін, зокрема у системі підготовки висококваліфікованих педагогічних працівників. Тому саме професійна діяльність фахівців у вищих навчальних закладах (ВНЗ) країни задає і визначає мету навчання всіх дисциплін, які опановують студенти, у тому числі з нормативного курсу «Безпека життєдіяльності». Проте, постійне скорочення обсягу навчального часу, який відводиться на вивчення цього курсу, недостатня його спрямованість на майбутню професійну діяльність та інші чинники поглиблюють протиріччя між необхідністю підготовки учнівської молоді в галузі безпеки життєдіяльності і невисоким фаховим рівнем педагогічних кадрів, які здійснюють таку підготовку. На ці та інші протиріччя вказують і результати численних досліджень з теорії та методики професійної освіти, проведених впродовж останнього часу. Зазначене ще більше загострює проблему підготовки педагогічних фахівців і зумовлює потребу конкретизації методологічних ознак безпеки життєдіяльності як науки, а також розв'язання питань, пов'язаних із формуванням професійної компетентності майбутніх учителів у цій галузі.

Мета статті – проаналізувати та конкретизувати дидактичні принципи, яких необхідно дотримуватися під час викладання «Безпека життєдіяльності» для посилення професійної спрямованості підготовки майбутніх учителів.

Одним із важливих напрямів вирішення цієї проблеми має бути фундаменталізація освіти, яка необхідна для того, щоб майбутній фахівець у процесі навчання набув необхідних базових знань, сформованих в єдину світоглядну наукову систему. Зокрема, провідною ідеєю дослідження Н.В. Володіної [2] є підвищення якості освіти на основі єдності фундаментальної та професійної спрямованості підготовки майбутніх учителів. Доцільно зазначити, що педагогічні ВНЗ орієнтують студентів на майбутню професійну діяльність, спрямовану на виховання творчої особистості. Відповідно, основою професійної діяльності викладача безпеки життєдіяльності має бути комплекс сучасних знань про людину, її розвиток у соціальному середовищі, в якому вона перебуває, та небезпеках, що їй загрожують.

Результати наукових досліджень Р.С. Гуревича [3], Н.Г. Ничкало [5], А.Г. Мордковича [6] та інших вчених свідчать, що навчання майбутніх педагогів з усіх дисциплін має бути професійно спрямованим. Адже недостатня професійно-педагогічна спрямованість у педагогічному вищому навчальному закладі приводить до того, що студенти в процесі навчання нечітко уявляють об'єкт власної майбутньої діяльності. Це зумовлює зниження мотиваційного рівня навчальної діяльності студентів і зменшення потреб самовдосконалення.

Проведений аналіз науково-педагогічної літератури показав, що автори, в основному, тлумачать професійну спрямованість навчання, як: професійну орієнтацію у системі підготовки студентів; докладне висвітлення у навчальному матеріалі, який опановують студенти у ВНЗ, основ відповідного шкільного курсу; дидактичний принцип, основний зміст якого полягає у систематичному уточненні цілей професійної підготовки, відборі та

використанні змісту, методів і форм навчання, що створює оптимальні умови для набуття знань, оволодіння вміннями, розвитку особистих якостей фахівця; цілісну концепцію, розроблену на основі принципів фундаментальності, бінарності, провідної ідеї та безперервності.

У процесі аналізу та конкретизації дидактичних принципів ми використали концепцію професійно-педагогічної спрямованості А.Г. Мордковича, яка спирається на єдність теорії і практики, теорію розвиваючого навчання та психолого-педагогічну концепцію навчання діяльності [6].

Принцип фундаментальності необхідний для професійної підготовки вчителя, яка забезпечує його не тільки системою потрібних знань для викладання конкретного шкільного курсу, а й тими, що виходять за його межі. Учитель, який не має належної фундаментальної підготовки, недостатньо оперативно реагує на перманентні зміни умов професійної діяльності, втрачає компетентність при внесенні нових складових у зміст загальної середньої освіти, що не відповідає сучасним запитам практики.

Принцип бінарності виявляється в об'єднанні загальнонаукових та методичних напрямів структурування спеціальних дисциплін, які забезпечують студента, з одного боку, сучасним науковим тлумаченням всіх основних понять і фактів відповідного шкільного курсу, широким світоглядом і високим рівнем професійної культури, а з іншого – знаннями про ефективні методики навчання. Тому, у процесі навчання у ВНЗ викладач повинен свідомо надавати перевагу тим формам і методам, які студент буде використовувати у педагогічній діяльності.

Принцип провідної ідеї полягає у взаємопов'язаності конкретного матеріалу навчальних дисциплін у педагогічному ВНЗ з відповідними шкільними предметами. Реалізація цього принципу забезпечує цілеспрямованість курсу, розуміння студентами перспектив його вивчення, а також наступність середньої та вищої освіти. Вивчення конкретного курсу буде неефективним без установаження міжпредметних інтеграційних зв'язків з курсом середньої школи.

Згідно *принципу безперервності* всі курси фундаментальної підготовки майбутнього вчителя повинні сприяти набуттю ним педагогічного досвіду. Зокрема, Е.Ф. Зеєр [4] переконує, що психологічною основою формування професійно-педагогічної спрямованості особистості є майбутня діяльність. У педагогічних ВНЗ цю роль виконує навчальна діяльність, яка має постійно змінюватися і на старших курсах наближатися до виробничих умов.

Зазначені дидактичні принципи концепції професійно-педагогічної спрямованості безпосередньо впливають на цілі навчання та формуються під їхнім впливом. Наприклад, принцип бінарності домінує при виборі методів, принципи фундаментальності та провідної ідеї - при доборі змісту, а принцип безперервності - при виборі форм і засобів навчання.

Аналіз проблеми професійно-педагогічної спрямованості навчання та результати дослідження А.Г. Мордковича [6] надають можливість виділити такі напрями її реалізації:

1. *Професійна спрямованість змісту окремих дисциплін*, яка передбачає встановлення зв'язків із шкільним курсом в процесі викладання навчального матеріалу у педагогічних ВНЗ. Це дає змогу проводити аналіз цих дисциплін, виявляти та усувати недоліки, використовувати завдання з професійно-орієнтованим змістом тощо. У цьому напрямі, на думку Е.Ф. Зеєр, важливим є вплив принципів фундаментальності і провідної ідеї на добір змісту та збалансованість компонентів загальнонаукової підготовки у відриві від професійних потреб вчителя з урахуванням тільки вимог шкільних курсів [4].

2. *Професійна спрямованість форм і методів навчання у ВНЗ*, що дає можливість в процесі викладання конкретного курсу та завдяки відповідним формам, методам і засобам навчання формувати у студентів методичні знання.

3. *Комплексний підхід*, який полягає в тому, що всі компоненти методичної системи ВНЗ мають професійну спрямованість, яка забезпечується відповідним змістовим наповненням і організаційно-педагогічними умовами її реалізації.

Отже, проблема реалізації професійно-педагогічної спрямованості навчання пояснюється як її багатогранністю, так і різноманітністю тлумачень цього поняття. Професійно-

педагогічна спрямованість навчального процесу передбачає реалізацію комплексного підходу до її розв'язання та виділення окремих напрямів з метою їх поглибленого дослідження. Водночас, процес підготовки фахівців у педагогічних ВНЗ повинен вибудовуватися як комплексна цільова програма, спрямована на майбутню професію, а не як сума окремих автономних курсів. Організація навчального процесу з безпеки життєдіяльності, враховуючи потребу професійної спрямованості, має забезпечувати: фундаментальність підготовки студентів з урахуванням програмного рівня теоретичних знань, умінь і навичок; застосування природничо-наукових знань у майбутній професійній діяльності; формування професійного інтересу та моральних якостей майбутніх фахівців.

Вимоги до збільшення обсягу знань і відсутність можливостей для збільшення часу на вивчення матеріалу, який відображає професійну спрямованість курсу безпеки життєдіяльності, передбачають ретельний відбір і систематизацію навчального матеріалу. Відповідно, ця проблема може бути розв'язана різними способами. Зокрема, як і під час вивчення природничих дисциплін, у процесі аналізу навчального матеріалу та його структурування може застосовуватися принцип генералізації, який припускає виділення однієї або декількох основних ідей і групування матеріалу навколо цієї ідеї [7].

Як показує практичний досвід, навчальний матеріал з курсу «Безпека життєдіяльності» групується навколо небезпек, які існують у середовищі перебування людини і загрожують її життю та здоров'ю. Такий підхід дає змогу сформувати у майбутніх учителів конкретний спосіб мислення, тобто ефективний алгоритм необхідних дій, що відповідає сучасному рівню суспільного пізнання і науковому світогляду. Дієвість професійної спрямованості навчальної діяльності суттєво залежить від співвідношення та комплексного підходу до мотиваційної сфери студентів.

Для досягнення високого рівня сформованості мотивації навчальної діяльності студентів, на нашу думку, важливу роль відіграє врахування міжпредметних інтеграційних зв'язків у процесі реалізації компетентнісного підходу до підготовки майбутнього фахівця. Актуальність міжпредметної інтеграції під час реалізації професійно-педагогічної спрямованості навчання полягає в тому, що студенти не просто набувають формалізованих знань з окремих дисциплін, а й уміють використовувати їх в інтегрованому зв'язку для активізації власної пізнавальної та професійної діяльності.

У процесі дослідження міжпредметних інтеграційних зв'язків ми взяли за основу загальний підхід Т.М. Бугері [1] та з'ясували, що ефективність практичної їх реалізації під час викладання безпеки життєдіяльності цілком залежить від виконання педагогічних умов, серед яких доцільно виділити такі:

1. *Підготовка викладачів до використання міжпредметних зв'язків у системі безперервної педагогічної освіти*, що впливає як на підвищення ефективності самого процесу використання таких зв'язків, так і на результативність професійної підготовки майбутніх учителів, в цілому. Це передбачає зацікавленість викладачів проблемою міжпредметної інтеграції, розуміння цілей, основних завдань і дидактичного потенціалу міжпредметних зв'язків у навчальному процесі.

2. *Спрямованість змісту міжпредметних інтеграційних зв'язків на розвиток структурних компонентів готовності майбутніх вчителів до професійної діяльності*. Як показують результати власного дослідження, структурними компонентами готовності майбутніх учителів з безпеки життєдіяльності є: мотиваційний (знання основ збереження життя і здоров'я з ціннісними орієнтаціями на задоволення соціально значущих і особистісно орієнтованих потреб, зацікавленість і позитивне ставлення до майбутньої професійної діяльності, потреба в самореалізації і професійному саморозвитку); операційний (засоби, методи і форми організації діяльності, способи планування і регулювання її перетворювальними процесами); інформаційний (знання фізичної, соціальної і духовної складових здоров'я, умови і способи його збереження та зміцнення, основні засади здорового способу життя і безпеки життєдіяльності); оцінний (аналіз досягнутого у формуванні культури безпеки, вміння самооцінювати, виявляти недоліки і враховувати їх у практичній діяльності).

3. Поетапне використання міжпредметних інтеграційних зв'язків у процесі опанування студентами професійно орієнтованих дисциплін передбачає: аналіз змісту цих навчальних курсів у контексті завдань міжпредметної інтеграції з метою визначення її місця у системі підготовки майбутніх вчителів; аналіз та відбір необхідних для інтеграції навчальних дисциплін, які передбачені робочим навчальним планом відповідної спеціальності; структурування навчальної інформації на основі виокремлення наскрізних наукових понять, теорій і закономірностей для забезпечення міжпредметних інтеграційних зв'язків; реалізацію міжпредметних зв'язків у процесі навчання студентів професійно орієнтованим дисциплінам; аналіз і оцінювання результативності використання дидактичних можливостей міжпредметної інтеграції.

У змісті професійно орієнтованих дисциплін мають бути виокремлені загальні інтегровані компоненти: проблемно-предметний зміст (проблема цього предмета в інших шкільних дисциплінах); конкретний факт (подія); базове, провідне поняття; ідеї, теорії навчального курсу; персоналізація змісту. Важливим чинником реалізації міжпредметних зв'язків у технологічному плані постають міжпредметні завдання, дидактичні ігри, заняття інтегрованого типу тощо.

Отже, значний дидактичний потенціал міжпредметної інтеграції для підготовки майбутніх учителів з безпеки життєдіяльності забезпечується завдяки: посиленню інтересу студентів до майбутньої професії при реалізації змісту кожної дисципліни, яка входить до навчального плану; обумовленості вибору методів навчання; методичним особливостям викладання навчальних дисциплін. Специфіка безпеки життєдіяльності як інтегративної форми взаємодії наук полягає в тому, що у цій дисципліні відбувається не просте механічне додавання законів і методів, які застосовуються в окремій науковій галузі, а забезпечується злиття наук в єдине ціле для вивчення складної і багатогранної проблеми безпеки, взаємозбагачення методами і прийомами дослідження. На сучасному етапі оволодіння студентами основними науковими методами безпеки життєдіяльності є необхідною умовою формування їх професійних компетентностей для успішного вирішення завдань щодо збереження життя і здоров'я людини.

Разом з цим, удосконалення професійно-педагогічної спрямованості викладання навчальних дисциплін забезпечує оптимальний термін професійної адаптації студентів. Тому проблема дослідження професійно-педагогічної спрямованості навчання студентів у педагогічному ВНЗ з урахуванням ролі та дидактичного потенціалу міжпредметної інтеграції для підготовки високопрофесійного фахівця є важливою та потребує подальшого дослідження.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бугеря Т.М. Міжпредметні зв'язки у навчанні професійно орієнтованих дисциплін у підготовці майбутніх фізичних реабілітологів: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня кандидата педагогічних наук: спец. 13.00.04 «теорія та методика професійної освіти» / Бугеря Тетяна Миколаївна. – Луганськ, 2009. – 22 с.
2. Володина Н.В. Повышение эффективности процесса обучения студентов педвузов усилением его профессионально-педагогической направленности: Дис. ... канд. пед. наук. – Бердянск, 1983. – 132 с.
3. Гуревич Р.С. Теорія і практика навчання в професійно-технічних закладах: Монографія / Р.С. Гуревич. – Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. – 410 с.
4. Зеер Э.Ф. Профессионально-педагогическая направленность, как системообразующий фактор профессионального становления личности инженера-педагога. – Свердловск: СИПИ, 1987. – С. 3-16.
5. Ничкало Н.Г. Теоретико-методологічні засади реформування професійно-технічної освіти в Україні / Н.Г. Ничкало // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 3. – С. 105-114.
6. Мордкович А.Г. Профессионально-педагогическая направленность как концепция математической подготовки учителя // Профессионально-педагогическая направленность в педагогическом вузе. Межвузовский сборник научных трудов. – М.: МГЗПИ, 1989. – С. 3-9.
7. Пурешева Н.С. Пути реализации принципа генерализации учебного материала при построении курса физики средней школы / Н.С. Пурешева // Теория и практика обучения физике в современной школе. – М.: Прометей, 1992. – С. 3-12.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Царенко Ірина Леонтіївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії і методики технологічної підготовки, охорони праці та безпеки життєдіяльності КДПУ ім. В.Винниченка.

Коло наукових інтересів: дидактика вищої школи.